
ELKA IN NJEN DOM

Koncepcija doma in prostora Romkinje Elke Strojan

Anuša Pisanec, Urška Stražišar

127

IZVLEČEK

V prispevku analizirava odnos Elke Strojan (ki sva jo obiskali konec avgusta 2007 v njenem takrat zasilnem bivališču na Rojah pri Šentvidu, kjer je živela s svojo družino) do prostora (domačega in tujega), njeno doživljanje in rabo fizičnega okolja, kamor je bila vpeta nekoč, ter njeno pripadnost določenemu kraju. Zanima naju konstrukcija domačega prostora, pri čemer se kot najpomembnejši proces kaže Elkino pripisovanje pomena lastni zemlji, ki se skozi njeno pripoved izrazi kot dom. Posebno zanimanje velja tudi načinu življenja romske družine Strojan v razmerju do okolja (narave) in prostora, tj. njihovi rabi naravnih virov kot ključnemu elementu njihovih preživetvenih taktik in pridobitniških dejavnosti.

Ključne besede: Elka Strojan, dom, antropologija prostora, Romi, *marginalni* prostori

ABSTRACT

The article analyses the attitude of the Roma Elka Strojan – whom we visited at her temporary accommodations in Roje, Šentvid, where she lived with her family, in late August 2007 – to (domestic and foreign) space, her experience and use of the physical environment where she belonged earlier, and her attachment to a given place. We were interested in the construction of her home space and the crucial process proved to be the importance Elka attributed to her own land – expressed in her story as her home. Another special point of interest was the way of living of the Roma Strojan family in relation to the environment (nature) and space, that is their use of natural resources as the key element of their survival tactics and gainful activities.

Keywords: Elka Strojan, home, anthropology of space, Roma, *marginal* spaces

Uvod

Še do nedavnega je bila slovenska javnost močno razgreta ob medijskem poročanju o dogodkih romske družine Strojjan. Precej pregreto je bilo tudi ozračje pri pristojnih za reševanje romskih vprašanj. Danes so težave Strojjanovih navidezno odpravljene, pri čemer velja poudariti zanimivost: v javnosti je prevladala podoba, da so ambruški domačini Strojjanove prisili zbežati z lastnega doma, država pa jih je nastanila v (takrat) začasnem bivališču na Rojah, medtem ko je iskala (in tudi našla) “primerno” rešitev: najti nov dom družini. Romska problematika vendarle ni tako enoplastna, kot se morda zazdi ob zgoraj zapisanem. Oblasti se pred dokončno odločitvijo o predaji zemljišča na Rojah Strojjanovim niso pozanimale o primernosti takšnega početja pri tistih, ki bi morda lahko imeli kompetence za vpogled v večplastnost težav romske družine – pri antropologih.

128

Najino raziskovalno izhodišče niso bili Romi kot neka zamejena, etnična, “drugačna” skupnost, temveč doživljanje resničnosti, znotraj nje pa tudi prakse običajnega človeka¹ in posameznika. Primarni antropološki radovednosti sva hoteli ugoditi z vprašanjem, kakšen je odnos Elke Strojjan do prostora (domačega in tujega). Kako doživlja fizično okolje, kamor je bila vpeta nekoč, in kakšna je njena pripadnost določenemu kraju? Pri konstrukciji domačega prostora se je kot najpomembnejši proces izrazilo Elkino pripisovanje pomena lastni zemlji, ki se skozi njeno pripoved zrcali kot *dom*. Pri analizi razmerij med okoljem (naravo), prostorom in človekom se nisva mogli izogniti niti samemu načinu življenja družine, kajti njihove preživetvene taktike (glej: de Certeau 2007) in pridobitniške dejavnosti esencialno vključujejo rabo okoljskih (naravnih) virov. Vendar pa so elegantne rešitve in idilične podobe v resnem antropološkem raziskovanju redke. Kaj storiti z dejstvom, da je posameznik, konkretno Elka Strojjan, romske (in hkrati manjšinske) pripadnosti? Navsezadnje sva morali raziskavo umestiti znotraj “znanstvenih diskurzov o Romih”. Kako to storiti, ne da bi se zamerili sodobnim antropološkim raziskovalcem romskih skupnosti² in bili spoznani za krivi esencializacije, reifikacije ipd. “romske kulture”, je vprašanje, ki se nama je izkristaliziralo v času, ko sva prispevek že oddajali. Nelagodje, ki ga vzbujata, bo nedvomno podlaga za nove razmisleke “dekonstruktivistično in demistifikacijsko” naravnane antropologije o Romih in sebi sami!

¹ O tem konceptu natančneje razpravlja de Certeau v *Iznajdbi vsakdanjosti* 2007.

² Ena takih raziskovalk je Alenka Janko Spreizer (*Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom. Znanstveni razizem v raziskovanju Romov* 2002), ki razstavlja in “dekonstruirira” romološke diskurze v Sloveniji ter v njih išče razizme, potiskanje Romov v vlogo Drugega, esencializiranje in reificiranje romske “kulture”. V takšnem početju zapiše: “... pretežno večina raziskovalcev navadno vselej in že vnaprej ve, kdo so Romi ter kaj so njihovi ‘kulturni in etnični elementi’. ... Posledica tega izhodišča je, da raziskovalec takšne, vnaprej pripisane ‘prave ali pravilne’ lastnosti tudi vedno najde ...” Če si za trenutek sposodiva to formulacijo, lahko zapiševa, da tudi njen pristop ni nič drugačen. Zada si poiskati vnaprej pripisane znanstvene razizme in jih seveda tudi vedno (in povsod) najde, pri čemer se postavlja za “pravničniškega glasnika” Romov in jih s tem v najslabšem primeru viktimizira – potiska vselej in povsod v vlogo žrtve slovenske kvaziznanosti. O znanosti (in vednosti) je Kuhn (1998) že davno zapisal, da je proizvod določene dobe, zgodovinskega konteksta. Če skušamo vednost brati znotraj takšnega zgodovinskega konteksta, nam postane razumljiva. Spreizerjeva v svojih zapisih ves čas pozablja na to preprosto dejstvo. Ob neizmernem trudu “dekonstrukcije” in prikazovanju zmot in napačnosti pa pozablja še na nekaj, kar bi logično sodilo v smiseln zaključek monografije, napisati namreč, kaj je po njeno prav. Ob tolikšni politični in predvsem znanstveni korektnosti (*“temeljiti razmislek o konceptih”*) se današnji raziskovalci Romov resno lahko vprašajo, kaj (in predvsem, kako) lahko sploh počnejo in zapišejo.

Najino osrednje zanimanje, ko sva se konec avgusta 2007 lotili raziskave, torej ni veljalo primernosti današnjega bivališča Strojanovih, vendar pa so se vprašanja, ki sva si jih zastavljali, pravzaprav posredno dotikali tudi tega. Poudariti morava, da sva hoteli predstaviti doživljanje Elke Strojan v takratni situaciji, ki bi ji lahko rekli situacija “vmesnosti”; po Marcu Augéju bi morda lahko zapisali tudi, da se je Elka z družino znašla v nekakšnem *ne-kraju*³, “ne tu ne tam”. Zanimala naju je predvsem prehodnost Elkine vpetosti v nek prostor/kraj. Terensko delo sva opravili na Rojah (kot nama je znano, med Strojanovimi do takrat ni bila opravljena niti ena antropološka raziskava), kjer sva z njimi preživeli dan. Ogledali sva si njihovo bivališče in po vsakdanjem in neformalnem klepetu z žensko polovico številčnega gospodinjstva sva opravili izčrpnější intervju z Elko Strojan. V naravi same antropologije (in njene verodostojnosti) se skrivajo intenzivno terensko delo, opazovanje z udeležbo, kopica intervjujev ... Družino sva želeli v letu 2008 še enkrat obiskati, da bi dopolnili vednost o predmetu raziskave. A vse do danes nisva uspeli prepričati Elke Strojan in njene družine, da bi vnovič privolili v razgovor. Naj zapiševa, da je temu v večji meri botroval represivni aparat države z nekajkrat opravljenimi racijami v domovanju Strojanovih na Rojah, ki so se nato odločili, da za javnost dokončno obmolknejo. Tudi za naju.

Zbrano gradivo, mestoma vključujoč tudi intervjuje iz časopisnih člankov, sva na podlagi primerjalnega in sintetičnega branja strokovne in znanstvene literature predstavili v pričujočem prispevku.

Da bi beseda v nadaljevanju lažje tekla, osvetliva dogodke, ki so družino Strojan privedli na Roje. Po incidentu, v katerem naj bi Romi hudo pretepli nekega sovaščana, so iz strahu pred ostalimi vaščani Ambrusa, Zagradca in Krke oktobra 2006 zapustili svoj dom v Dečji vasi pri Zagradcu. Zatekli so se v dvajset kilometrov oddaljeni gozd. Zaradi razsežnosti dogodkov je morala posredovati država (*Komisija za zaščito romske etnične skupnosti*), zaradi nenehnih groženj vaščanov pa se družina Strojan, kljub veliki želji, ni mogla vrniti na svoj dom. Država je bila prisiljena poiskati nadomestno lokacijo in bivališče za družino, pri čemer je imela – tudi zaradi medijskega posredovanja – velike težave. Bili so sicer primeri, ko so se posamezni ljudje želeli odpovedati delu svoje zemlje v prid Strojanovih, vendar so njihove matične občine takšne namene brez zadržkov zavrnile. Tako so Strojanovi najprej začasno pristali v nastanitvenem centru v Postojni, od koder se je kasneje, nezadovoljna s takšno rešitvijo, Elka Strojan z desetimi sorodniki vrnila na svoj dom Pod Klingar. Tam so decembra leta 2006 po sklepu gradbene inšpekcije porušili sporne objekte črne gradnje (dve zidani hiši in tri barake).

Danes Strojanovi živijo na Rojah pri Ljubljani v bivših prostorih centra za logistiko, ki pripada Ministrstvu za obrambo, saj slovenska vlada za njih ni našla drugega primernege zemljišča. Elka Strojan je po prvotnih trditvah, da ne namerava podpisati pogodbe o menjavi zemljišča, lanskega oktobra podpisala izjavo, da se strinja z menjavo. Svoje zemljišče v Ambrusu so Strojanovi tako zamenjali za državno zemljišče v Mestni občini Ljubljana (Rajšek 2007). Decembra sta okoljski minister in predsednik *Komisije za zaščito romske etnične skupnosti* Janez Podobnik in pravni zastopnik družine Strojan Aleksander Čeferin podpisala menjalno pogodbo, na podlagi katere so država in

³ Spodaj prikaževa tudi pomisleke ob rabi koncepta ne-kraja.

Strojanovi zamenjali parceli pri Ambrusu in v ljubljanskih Rojah. “Zdaj smo na svojem in to je dobro,” je ob tem menda izjavila Elka Strojan (Zorko 2007: 9).

Letos ne vem, če sem eno gobo vidla

Način življenja družine Strojan naju predvsem zanima v razmerju do okolja (narave) in prostora, dotikava pa se tudi rabe naravnih virov, ki se kaže kot ključni element njihove pridobitniške dejavnosti. Z ozirom na zapisano lahko v nadaljevanju prikaževa dejavnosti, ki so bile po mnenju Elke Strojan ključne za njihovo preživetje v času, ko so še živeli Pod Klingarjem.

130 Romi so se v preteklosti postopoma prilagajali sodobnemu življenju in Pavla Štrukelj (1980) jih na osnovi teh ugotovitev razvršča takole:

1. Polnomadske družine, ki ne živijo stalno na enem kraju. V teh družinah so le nekateri zaposleni.⁴
2. Po načinu preživljanja so v vseh romskih naseljih družine, katerih dohodek je samo socialna podpora.
2. Mali poljedelci so vaški romski naseljenci, ki se nekoliko ukvarjajo z obdelovanjem lastne ali najete zemlje.
3. Kvalificirani in nekvalificirani delavci.
4. Posamezni izobraženci posameznih poklicev, ki so zaposleni v večjih krajih ali mestih (Štrukelj 1980: 277).

Strojanovi so se do nedavnega ukvarjali z nabiranjem in prodajanjem zelišč in gozdnih sadežev, z zbiranjem in prodajanjem odpadnih kovin, še do pred kratkim sta bila zaposlena tudi dva družinska člana, eden kot hišnik, drugi pa je delal v pralnici. Odkar so zapustili svoj dom v Dečji vasi, ni zaposlen nihče, preživljajo se s pomočjo pokojnine, socialne podpore in otroških dodatkov.

Repič (2000) o nabiranju zelišč piše kot o izrazito sezonskem delu, povezanem z nomadizmom. Od pozne pomladi do jeseni so Romi nabirali lipo, podlessek, krhlijko (tršljiko), smetliko, srčno moč, trpotec, tavžentrožo, janež, glog in druge rastline, pri čemer so se več mesecev selili po širšem območju in taborili. Nekatera zelišča so nabirali za lastno uporabo, druga za prodajo. Rominje so poznale zanje le splošna slovenska imena, razširjena in znana med kmečkim prebivalstvom (Štrukelj 1980). Elka Strojan tako pozna *gomilico* (kamilica⁵), *lipovno* (lipovo cvetje⁶), meliso⁷, *tršljiko* (navadna krhlijka⁸) in *trpotec*⁹.

⁴ Tradicionalni poklici, ki so jih opravljali romski moški: priložnostni kovač, popravljalec dežnikov, brusar, izdelovalec brezovih metel, drobilec kamenja, pletar, rejec in prekupčevalec konj, pobiralec starega železa in drugih kovin, lastnik vrtiljaka in drugih zabavnih iger. Ženske so običajno nabirale zdravilna zelišča (poleti) in gozdne sadeže, vedeževale in prosile (Štrukelj 1980: 277).

⁵ *Matricaria chamomilla*.

⁶ *Tilia platyphyllos*.

⁷ *Melissa officinalis*.

⁸ *Frangula alnus*.

⁹ *Plantago lanceolata*.

/.../ a, zelišča. Lipovna, bom rekla, tršnica. To je blo, da smo se mi živeli ..., greš tako u gmajni, borovnice pobereš, tršljika, lipovna pobereš. (ES, 280807, RO: 2)

Lipovo cvetje je shranjevala, da so si pozimi lahko pripravljali čaje. Nekatera zelišča (korenine jegrti) je pripravljala tudi na poseben način in jih hranila v stekleničkah.

To sem jas imela, pa lipovna za pozim, smo mel čaje. Zelišče, pol korene smo nabral. Jegrt ... Ja, da smo dal še tiste korenine, da je to blo za sladkorna. Pol sem tistu zrihtala, pol sem imela tam u enu flašku, pa sem imela druge flaške. (ES, 280807, RO: 12)

131

Nabiranje zelišč (prav tako druge romske dejavnosti) je gospodarska dejavnost, tesno povezana s *civili*, kot pravi Elka Neromom: romski obstoj je tradicionalno slonel na ekonomski interakciji z zunanjim svetom (*civilov*), ki tudi ni izključeval družbenih interakcij (Levinson in Sparkes 2006). Repič (2000) tako piše, da je “nabiranje značilno romsko delo, ki je eden glavnih načinov pridobivanja sredstev /.../, podobno je tudi pri nabiranju zelišč in gob. Romi pobirajo ali nabirajo tisto, kar je donosno, in nato prodajo okoliškim prebivalcem” (Repič 2000: 77).

Strojanovi so k družinskemu proračunu znatno prispevali z nabiranjem gozdnih sadežev, predvsem gob. Že Štrukljeva (1980) piše, da so bili Romi večji v nabiranju jurčkov, prstančkov (mavrahov), lišičk, marelic, beračkov in drugih gob. Elka pravi, da je nabirala predvsem jurčke in štorovke, a jih na Rojah, kjer prebivajo, ni mogoče najti.

Letos ne vem, če sem eno gobo vidla. Kje tukej ga boš vidla? Jedino, če greš na svoj konc. No, pravjo, da so zdaj neke jurčke najdlji. Zdaj bojo štorovke. Evo ti, tut tle dnar bi dobila na štorovke. (Elka Strojan, 28. 8. 2007, Roje: str. 3; dalje: ES, 280807, RO: str.)

Ko so še živeli v Dečji vasi, se je družina Strojanovih organizirala tako, da so gobe nabirali vsi člani in jih tudi prodajali.

Tu vsi utroci, cela familija bi šli u gmajne, tu bi bli u tiste kište in bi nesli prodat. Lep dnar bi dobila za to. (ES, 280807, RO: 3)

Nekdaj so veliko gob odkupovali zasebniki iz Slovenije ali Italije, ki so prišli ponje v romsko naselje (Repič 2000). Tudi Elka z nama deli izkušnjo.

Ooooo, smo prodajal v Ambrusu. Ja, ti so kupoval tole. Če ne pa, k nam je zmerej pršu en Italijan, po tele glive. On je pršu, gajbic je prnesu, pa vago je prnesu, onu tavelku. Je pr nas pustu not v bajti, da sem imela to vago, ono veliko. Pol je zvagu, lepo pošteno je plaču. (ES, 280807, RO: 3)

Poleg gob so nabirali in prodajali tudi borovnice in kostanj. Zaslužek od takšnega nabiranja je bil nekdam tako velik, pravi Elka, da so si Strojanovi (Elkin mož) v Dečji vasi lahko kupili zemljo.

Nekateri Romi so se v slovenskem prostoru prilagodili večinskemu načinu življenja in postali pridelovalci poljščin in rejci domačih živali. Pavla Štrukelj je svoj čas ugotavljala, da ima "skoraj vsaka naseljena romska družina večji ali manjši kos zemlje, ki jo obdeluje. To so grede ob hišah ali večje njive blizu doma (Štrukelj 1980: 233)". Elka Strojan se je v Dečji vasi ukvarjala z malim kmetovanjem. Imela je nasajeno sadno drevje, obdelovala pa je tudi vrtno gredice, na katerih si je pridelala večino zelenjave: solato, fižol, čebulo, paradiznik, kumare ...

132

Ja, mi smo mel salato, fižol sem sadila, čebule, paradajz, to smo mel, kumare.
(ES, 280807, RO: 16)

V vrtu je imela nasajena tudi nekatera zelišča, ki jih je shranila za zimo.

Sam imela melisa, pol sem imela gomilce nasajene. Ma, to sam imela vsega.
Da smo mel za pozim. (ES, 280807, RO: 11)

Najbolj donosen posel Strojanovih je bilo do nedavnega zbiranje odpadnih kovin. Ker niso imeli tovornjaka za odvoz, so odpadno železo zbirali na kupu pred hišo, od koder ga je potem odpeljal Dinosov tovornjak.

Ja, to smo dobil na baker, aluminijum, ne, železu, in to smu nardil na kupu ... Pa neki aluminija smo nabral, neki železu, da smo si zaslužil, da smo imel za hrano pa tako. Pol so pršli od Dinos, pol so pelal to. Lejte, od tega smo dobil tut po tristo jurjov. (ES, 280807, RO: 13)

Zaradi nezaposlenosti so člani družine Strojan odvisni od socialne pomoči, otroškega dodatka in pokojnine, ki pa, kot piše Repič, ne zadostuje za več kot vzdrževanje življenja in socialnega položaja, kakršnega imajo v naselju, ter ne ponuja možnosti za izboljšanje kvalitete življenja (Repič 2000).

Ne, lejte jaz dobim svojo pokojnino, bom rekla. Jas še vedno govorim o našem dnanju. (ES, 280807, RO: 9)

Ob hiši je Elka imela hlev s prašiči in kravami, za posebno ogrado so bile kokoši in gosi, imela pa je tudi konja in dva psa. Večino živali je ob odhodu iz vasi morala zapustiti, s seboj na Roje je pripeljala le kokoši in gosi. Kot pravi, so ji bile živali doma za družbo, da je imela "živo" okoli sebe (več o tem v nadaljevanju).

Dečja vas 25, to mam še zmeri u sebi

Težišče raziskovalnega interesa sva osredinili okoli prostora, v katerega se razteza obvladovanje narave (fizičnega okolja, glej zgoraj), prav tako pa tudi okoli prostorov, ki jih ljudje ustvarijo z lastno prisotnostjo in poseganjem vanje. V današnji antropologiji je v ospredje postavljeno vprašanje, kako človeška prisotnost definira prostor, kako je le-ta konstruiran in kakšno je njegovo doživljanje (Amerlinck 1998). Pri tem natančneje analizirava prisvajanje in rabe prostorov družine Strojan (predvsem Elke Strojan) v preteklosti ter hkrati njihovo doživljanje doma v Dečji vasi ter novega in tujega okolja, v katero so jih privedle trenutne okoliščine. Še posebno zanimiv za uporabo je eden od številnih prostorov (in konceptov), s katerimi se srečuje moderna antropologija prostora: *vpisan* prostor (izraz kot ga rabita Lowova in Lawrence Zúñigova (2003).

133

Nomadizem : sedentarizem

Za začetek nameniva nekaj besed aktualnim diskurzom o sedentarizaciji Romov. Čeprav se navidezno zdi, da so Romi, ki živijo v hišah, popolnoma prevzeli sedentarni način življenja,¹⁰ je treba opozoriti, da se analize romskih selitev na urbanizirana področja čezmerno osredotočajo na praktične aplikacije nomadizma. Pri tem spregledajo, da nomadizem deluje tako na fizični kot tudi na duhovni ravni; nomadizem je način življenja in stanje duha, je osrednjega pomena pri romski identiteti, Romom predstavlja svobodo pred javnim svetom, kar se včasih takemu svetu lahko kaže kot "brezzakonje in odklonskost."¹¹ Romi sami govorijo o nomadizmu na prikrit in skrivnosten način; povezujejo ga z nečim, kar bi lahko opisali kot genetsko predeterminarne bioritme, ki se prenašajo z generacije na generacijo (Levinson in Sparkes 2006). O'Boyle (po: Levinson in Sparkes 2006) govori o dejanskih rabah nomadizma, ki implicirajo visoko vrednotenje družinskih vezi, iskanje priložnosti za zaposlitev, izogibanje zakonu in za ženske pobeg iz družinskega nasilja. V odnosu do zunanjega sveta nomadizem predstavlja obliko prostorske in kulturne opozicije, pri čemer se konstantno vzpostavljajo in določajo meje med Romi in dominantno družbo, ki jih doživlja kot "odklonske" (Kendall, po: Levinson in Sparkes 2006).

Romsko prebivalstvo na Slovenskem je s postopnim prilagajanjem dominantnemu (sedentarnemu) načinu življenja formiralo velika romska naselja, manjše zaselke ali posamezne domove, ki se običajno razprostirajo na koncu kmečkih vasi, na gmajnah ob robu gozda ali na neobljudenih krajih. Romski naselitveni prostori so vedno ločeni od domačih naselij, ki se zvečine kažejo kot izolati; slednje bi lahko pričalo o tem, da ti ljudje niso zaželeni med drugimi domačini (Štrukelj 1980; več o tem spodaj). Elka Strojan pravi, da je bila njena družina, še preden se je poročila, ves čas na poti. Imeli so vozove in konje, za prenočevanje pa so si postavljali šotore.

¹⁰ Po Evropi so se v dvajsetem stoletju zakoni pisali tako, da so Rome spodbujali oz. silili k ustaljevanju (Bancroft 2001). Tudi v Sloveniji so se uveljavljale takšne težnje (glej: Janko Spreizer 2002).

¹¹ Že v uvodu sva zapisali, da tvegava s svojimi zapisi obtožbe o "esencializiranem", "redukcioniističnem" ... pisanju o "romski kulturi". Znanstveni besednjak je precej ozek in njegova raba terja previdnost, a resničnost je vendarle treba nekako zabeležiti in poimenovati.

Ker smo se selili. Mi smo pršli tko, na drugo mesto ..., in smo nardil šotor. Smo dali kuhat uzuni. Pol o mraku smo not deke dal, spat smo šli. Zjutri smo vstal, smo dal kavo kuhat, pol smo nardil hrane za jest za otroke. Kakšen čaj smo nardil in en košček kruha. Taku da nismo bli lačni. (ES, 280807, RO: 5)

Mi smo prej, ke nismo mel svoju, ne, smo se selil s kraja do kraja. In je bil kak plac star in so noter meli mrva. Ponoč smo pršl. Nisi mogla ponoč šotor nardit in si šla not. Zjutr smo vstal, smo šli u gmajno. (ES, 280807, RO: 15)

134 Po poroki je njen mož Miha od vaščana iz Marinče vasi kupil zemljo v Dečji vasi. Tam so postavili barako in potem sezidali še hišo.

Ja, to smo pa kupili ..., v Marinča vas, to smo od enga vaščana kupli. Ne, on je biv res, ne, ta človk je nas pošteval. (ES, 280807, RO: 6)

Ker se nomadizem kaže kot večplasten, bi morda nekatere težave, ki zadevajo Rome na Slovenskem in v konkretnem primeru Strojanove, lahko kljub navidezni sedentarizaciji pripisali še vedno delujočim shemam nomadizma. Za ilustracijo je primerno omeniti Elkino ogorčenje ob kasnejšem rušenju hiše, saj ni razumela, zakaj je do tega prišlo. *Nomadsko stanje duha* bi morda lahko botrovalo nejasnim koncepcijam in zmedi Strojanovih (in tako tudi nekaterih drugih Romov na Slovenskem) glede lastništva zemlje ter gradnje hiš na zemljišču. A je to vendarle tudi del širšega problema, kajti kot opažata Levinson in Sparkes (2006), večinske družbe Rome spodbujajo k sedentarizaciji (in s tem k asimilaciji) tako, da jih spodbujajo h kupovanju zemljišč, potem pa jim zaradi neprimernosti teh zemljišč (glej spodaj) na njih onemogočajo gradnjo.

Sam ne vem, kaku to, da je prišlo men do rušenju, ki imam lastna zemlja, svoja zemlja, kjer ne smem tut barako gor met. Sam rekla, kako to, da je pršlu do rušenja, tam (kjer imajo nekateri drugi Romi nelegalno postavljene hiše na zemlji, ki niti ni njihova) pa ne. (ES, 280807, RO: 6)

Posledice brezbržnosti do (mnogostranske obravnave) romskega nomadizma in nerazumevanja avtoritet pri oblikovanju (tudi kulturne) politike ter sam odnos večinske družbe do romskih skupnosti se vidno kažejo v organizaciji in regulaciji družbenega in fizičnega prostora: Romi so potiskani na rob družbe in nemalokrat preganjani.

Marginalni prostori

Romske skupnosti so med najbolj marginaliziranimi skupinami v moderni Evropi; v bivših komunističnih državah so izključeni iz trga dela in so pogosto predmet rasističnega in populističnega nasilja, ki ga podpira brezbržnost policije (Bancroft 2001). Evropski družbi se kažejo kot nekaj tujega in motijo družbeni red, pogosto so preganjani skozi kulturno represijo (asimilacija) in prisilno fizično odstranjevanje (Romi morajo oditi z

različnih krajev). Pri tem so prisotne različne izključevalne prakse: rasistično nasilje, diskriminacija, prostorska segregacija in kriminalizacija njihovega načina življenja.

Bancroft (2001) pravi, da se izključevanje Romov vrši v kontekstu konstrukcije in regulacije prostora in kraja v Evropi. Pri tem se družbeni red opira in krepi skozi prostorski red: tiste na robovih družbe se omejuje pri rabi in upravljanju prostora ter pri svobodnem gibanju skozenj ali obstanku v njem. Urejanje prostora v evropskih družbah deluje tako, da izključuje Rome in druge "neustrezne" skupine. Romov prebivalci ne doživljajo niti kot tujce niti kot del naroda, nanje gledajo, kot da ne spadajo nikamor. Romi so stalno prisotni nečlani družbe (*Tujci*, po Simmlu), toda niso sprejeti (Sibley 1981). Sistem družbeno-prostorske ureditve igra osrednjo vlogo pri reprodukciji takšnega težavnega odnosa med Romi in domačinskimi družbami, prav tako pa tudi pri konstrukciji in mapiranju njihove različenosti in odklonskosti (Bancroft 2000).

Večina romskih skupin naseljuje obrobna območja – deponije, močvirja, področja blizu virov onesnaženja, ki se sčasoma oblikujejo kot prizorišča odpora in obrambe pred dominantno družbeno skupino. Ti kraji niso družbi samo v breme, temveč so tudi nevarni. Oblikovanje domačega prostora na takih marginalnih področjih je moč razumeti kot "metodo kulturnega preživetja in odpora marginalne skupine v razmerju do dominantne kulturne skupine" (Kendall, po Levinson in Sparkes, 2006: 720). Ti prostori na obrobju so *marginalni* prostori, kjer dominantna družba ne more definirati niti nadzorovati fizične in kulturne rabe prostora (Shields 1991).

Stroka (*Strokovna skupina za preučevanje prostorske problematike romskih naselij*) v Sloveniji ocenjuje, da je glavnina romskih naselij locirana posebej ter prostorsko ločena od preostale naselbinske mreže. Romska naselja so največkrat na podeželju, a še vedno so razmeroma blizu lokalnih in tudi večjih regionalnih središč. V težavah je dvanajstina naselij, ki se nahajajo na močvirnih območjih in območjih pogostih poplav, območjih ožjih vodovarstvenih pasov, na najboljših kmetijskih zemljiščih in zemljiščih, ki so predvidena v načrtih za širjenje različne infrastrukture (Zorko 2006).

Večino romskih naselij pestijo tudi konkretnije težave: slabi sanitarni pogoji (ni osnovne oskrbe – tekoče in tople vode, elektrike ...), nedostopne trgovine, izobraževanje, zdravniška oskrba in ostale službe, bližina virov zračnega ali zvočnega onesnaževanja (glavne ceste, avtoceste, tovarne, rafinerije, električni transformatorji, odtočna voda, kanalizacija in smetišča) ter močvirja.

V enem od takšnih marginalnih prostorov, kjer so okoljski pogoji neprimerni, dostop do lokalnih ugodnosti pa omejen, se je znašla tudi družina Strojan. Krajan Ambrusa so kot pomemben razlog za pregon Strojanovih navedli, da le-ti ogrožajo vodno zajetje Globočec. Na cisterni vodnega zajetja naj bi lomili ključavnice in kradli vodo (24 ur: 25. 12. 2006).

"Država je dolžna poskrbeti, da se te Rome stacionira, ne pa, da so na edinem zajetju pitne vode za Suho krajino. To je nedopustno in nesprejemljivo. Oni odtrgajo tist pokrov, kjer je jašek in kradejo tam vodo" (24 ur: 25. 12. 2006).

Tudi po besedah ministra za okolje Janeza Podobnika naj bi Romi s svojim ravnanjem "občasno dobessedno izzivali onesnaženje vodnega vira". Strojanovi naj

bi zažigali motorna vozila in neodgovorno ravnali z akumulatorji (Mladina 30. 10. 2006).

Kljub temu so nekatera dejstva pokazala, da so bili ti očitki vendarle iz trte izviti in so kvečjemu služili za prikrivanje nestrpnosti prebivalcev in lokalnih politikov do romske družine. Odločitev o rušenju hiš, češ da stojita na vodovarstvenem območju, je bila po besedah Matjaža Hanžka, takratnega varuha človekovih pravic, politični izgovor, saj so stale tam še druge zgradbe (Zorko 2006).

Tudi Elka je zavrnila očitke o onesnaževanju vodnega vira, saj naj bi imelo tudi sosednje naselje (približno deset hiš) tam speljano greznico.

136

Lejte, oni tuk, da so to govoril. Vodu ..., lejte, ker so že izmerli, kuk smo mi bli deleč od uni vodu. Da ni mogoče, pol su pa rekli, da ... Koželjuvac pride na vodu, da teče uno v Glebočicu. Zdej so komej znajdli. (ES, 280807, RO: 5)

Pri Strojjanovih so v hiši imeli svojo cisterno, za katero je skrbela Elka, vodo pa so naročali pri Komunalnem podjetju in jo tudi plačevali.

/.../ Ne, ne, smo mel cisterno. Smo mel na tisto cisterno pipo. Ja, to smi mi mogli plačat za vodu. Jas sem pa zmer prej poklicala, ko smu vodu tistu ponucal. Ja, to smo mel (odgovarja na vprašanje o kanalizaciji). (ES, 280807, RO: 12)

Zdoma

Strojjanovi so bili prisiljeni v beg iz domačega kraja, medve pa sva si poblize ogledali, kako je Elka izkušala tuji, zanj nepoznan, nedomač svet. Pri tem sva sledili Benderjevi (2001), ki si zastavlja vprašanje, kaj se dogaja z ljudmi, ki so na poti (*people on-the-move*) zaradi različnih migracijskih vzrokov (v najinem primeru prisiljen odhod z doma) ter doživljanju krajine Elke Strojjan in njene družine. Pri slednjem je potrebno jemati v obzir tudi človeške aktivnosti in razumeti, da kolikor koli so ljudje že izven kraja (*out of place*), so vedno tudi v kraju (*in the place*). Premiki in gibanje ustvarjajo dis-lokacijo med ljudmi in krajino. Dis-lokacija pa je vedno tudi re-lokacija. Ljudje so vedno v odnosu do krajine, skozi katero se premikajo. Nikoli niso nikjer (Minh-ha, po: Bender 2001). Tudi Augé (2000) je zapisal, da je prostor popotnika arhetip ne-kraja (*non-place*). Govoril je o ne-krajih tranzitnih čakalnic, motelov, letališč ... Toda ali so to res ne-kraji ali vendarle samo določene vrste kraja? To so kraji, napolnjeni z veliko flukturirajočih vrst pomenov, odvisnih od izkušnje. Izkušnje kraja in krajine tistih, ki se premikajo, delujejo na različnih ravneh in so polisemične, kontekstualne, procesualne in biografske. Ljudje s premikanjem po znanih poteh, s spletnjem spominov in zgodb okoli krajev in krajin ustvarjajo občutek sebe in pripadnosti (Bender 2001).

Kako je Elka izkusila re-lokacijo in doživljala tujost, sva poiskali v njenih intervjujih v časopisih:

Joka če je zunaj, joka ko gre gor v sobo, joka ko se spomni, da je njen tastari zakopan daleč proč in da na mrtvi dan, kot mu pravi, morda ne bo mogla na grob. Občutek ima, da je v zaporu, da je kaj zagrešila, čeprav ni nič kriva in niso nič krivi ne otroci niti vnuki. Zaradi zločina, ki ga je zagrešil ne-Rom, so morali za kazen zapustiti svojo zemljo in oditi v tujino. Jelka navajena gozda, gmajnice, posedanja pred svojo bajto in živali sicer še nikoli ni bila v tujini, torej čez mejo, toda postojnski namestitveni center zanjo ni nič manj tuj in prisilen. Vsake toliko v duhu stopnjevanja dramatičnosti vzklíkne, da sploh ne ve, kje je. Njena tujina je vrh vsega še smrdljiva in umazana (Čepin 2006: 3).

Nama je zaupala:

137

Narbolše, če si na svojo, si na svojo. Nisem na enu tuju, ku zdej k sem na tuju ..., tu ni našu. (ES, 280807, RO: 1)

Ob neki drugi priložnosti je Elka za časopis povedala, da je odhod v zbirni center v Postojno občutila kot prisilo, tja pa so na koncu z družino odšli iz strahu. A v avtu je ves čas jokala in se počutila kot begunec.

Bila sem kot begunec, to pa nisem. Sram me je bilo pred narodom ..., kam so nas dali! (Hohanina 2006: 20)

Bivanje v Rojah Elki vzbuja podobne občutke tujosti in ujetosti (nesvobode), saj se ne more posvečati vsakdanjim opravilom, ki jih je opravljala doma v Dečji vasi. Svojega vrtička ne more imeti, ker zemlja ni takšna, kot je bila doma (ni primerna), in tudi zato, ker je tam nastanjena začasno¹². Doma je imela tudi veliko domačih živali, tukaj pa le kokoši in gosi, saj naj menda ne bi imela pravice vzgajati drugih živali.

Življenje v Rojah je po mnenju Elke neprimerno, saj ni dovolj prostora za številčno družino, ki je imela v svoji vasi več bivalnih enot za več gospodinjstev, tu pa se vsi stiskajo v eni stavbi.

Sin je mel svoja hiša, jas sem mela svoja. (ES, 280807, RO: 11)

Elka tudi ni vajena življenja v mestu, prav tako pa pogreša vsakodnevna opravila, ki so ji zapolnjevala vsakdan doma. Na prostem malo poseda ali se sprehaja.

Zmeri svoj kraj, če smu pa tu u Ljubljani, mi je pa res ... kr dolgčas mi je. Če je nisi navajena, ne veš, kam bi šla. Jas sem uzunaj al pa tu not (pokaže

¹² Intervju je bil opravljen na Rojah, ko je bila družina tam nastanjena le začasno.

na šotor). *Televizijo gledajo otroci. Radio imajo, jes gledam en cajt, dolgo pa ne. Glava me boli.* (ES, 280807, RO: 3)

Življenje v Rojah se tudi bistveno razlikuje od življenja, ki ga je bila Elka vajena na podeželju v svoji vasi. Meni, da je zrak v mestu bolj onesnažen kot doma.

Ne, gospa, ne, nisem tako navajena. Ta plin pa tole. Sej jaz imam, odkar sem prišla tukej, bronhitis, astmo. Mam pumpico. To mi škodi, ta plin pa to. (ES, 280807, RO: 18)

138 Elka po okolici začasnega prebivališča na Rojah ne potuje in ima zadržke do obiskov *civilov*.

Ne gremo mi tam na Savi. So vse sorte ljudi tam. Tele hodijo iz Šiške, one, ne gremo mi. Mi smo najraj tukej, do trgovine pa nazaj. Tako da bi šla od kraja do kraja, pa ne. (ES, 280807, RO: 19)

Da bi se počutila čim bolj domače na zanjo tujih tleh, se skuša tem bolj približati vsakdanjemu načinu življenja, kot ga je vajena od doma. Pred bivalnim objektom si je postavila šotor iz polivinila (kjer ima urejeno ležišče), pred šotorom pa običajno z ostalimi članicami družine kuri ogenj, kuha kavo in kosilo. Večino časa se zadržuje na prostem, ker ji tako bolj ustreza. Zadržke ima tudi glede bivanja znotraj tuje stavbe, saj meni, da je čudno, bolno in umazano. V tem lahko pritrdiva opažanjem Levinsona in Sparkesa (2006), da Romi stike z Neromi mnogokrat doživljajo skozi ritualna prepričanja o čistosti, ki implicirajo povečano tveganje za onečiščenje.

Narbolj sem jaz navajena, da odzuni spim. Imam tiste one bele, kuga su že, jogi, veš /.../ Jaz sem taprvič, ko sem pršla sem, takoj ogenj zakurla, takoj. Meni ne paše bit not. Ker to je tut neka bolezen not. /.../ Lejte, gospa, mi smo mel svojo. Jas sem imela vse not. Mene ni not niti na plesnavo smrdelo niti na starino. Ker jes to nism bla navajena. Tle ko smo pa not pršli, pa vse neki čudn. Na starino je tole. To ni blo v redu. (ES, 280807, RO: 19)

V splošnem Romi raje prebivajo zunaj (zabeleženo v Angliji), kjer ni omejitev, prav tako pa uživajo v svobodi, ki jo omogoča potikanje naokoli. Tisti, ki so naseljeni v hišah, pravijo, da nimajo nič početi in da jim je dolgčas. Življenje v hiši jim lahko daje občutek fizične tesnobe in nelagodja (Levinson in Sparkes 2006).

Elka je s svojo družino sicer živela v hiši in na lastni zemlji, vendar pa bivanje v Rojah vseeno povezuje z izgubo svobode in ujetostjo. Na svoji zemlji je lahko počela, kar je hotela, v tujem svetu pa je njeno gibanje omejeno zaradi nepoznavanja okolice. Levinson in Sparkes (2006) menita, da ima takšno omejevanje gibanja in dostopanja do tradicionalnih prostorov neugodne psihološke učinke, moč pa ga je enačiti tudi z

izgubo domovine med drugimi skupinami. V tujem okolju se Romi težko prilagajajo in imajo občutek, kot da so nekaj izgubili.

Elkin dom

Kako Elka doživlja svoj dom in domači kraj v Dečji vasi, nama je slikovito opisala v opravljenem intervjuju. Svojega doma in dejavnosti, povezanih s percepcijo domačega okolja, se spominja nostalgичno in čustveno. Baskar (2004: 5) razume tak “interaktivni proces, ki poteka med posameznikom ali skupino in njegovim oziroma njenim okoljem”, pravzaprav kot krajino. Antropologija bi morala biti pri tem procesu pozorna “na emocionalne, imaginativne in druge relacije, ki jih posamezniki oz. skupine spletajo z domačim okoljem” (Baskar 2004).

Pri analizi Elkinega dojemanja domačega prostora sva si pomagali s konceptom *vpisanih* prostorov. To so prostori, ki se nanašajo na temeljne odnose med ljudmi in okolji, ki jih zasedajo, pri čemer svojo prisotnost na trajen način vpisujejo na/v svoje okolje in mu pripisujejo pomen. Pri tem obvelja zanimanje, kako ljudje transformirajo *prostor v kraj*, kako je izkušnja umeščena v ta kraj in kako prostor nosi spomine, ki implicirajo ljudi in dogodke (Low in Lawrence-Zúñiga 2003).

Elka se čustveno spominja, da je njeno zemljišče veliko (a ne zna natančno povedati, koliko), pripoveduje o tem, kako so ga morali očistiti, ker je bilo čisto pod gozdom, in kako imajo vse lepo urejeno. Rada pove tudi to, da so imeli urejen komunalni odvoz smeti, njena hiša je bila čista in je dišala.

Veliko je to, gospa. Veliko je to ... Ja, ne vem, kolk je tistih hektarjev, kr dost. Ja, ja, še več. Je velik. Mam tuki zgorej, dol mam hosto. A tuki, kje smo meli bajto, bi lahko še več bajt postavli. Velik, to je velik. (ES, 280807, RO: 15)

Ja, imamo. To je gozda, ne, to je bil sam gozd. In to smo mi use užagali, da smo spucali. Drugače imamo kr lepo, imamo sadje nasajeno, sem mela vrt. (ES, 280807, RO: 16)

Ja, ja komunalna. Sevede. Kuker pr ostalih, tako je blo pr nas. Istu. Tistu kantu smo mel pr cest. In je prišu tist in je not fuknu, dal kantu nazaj. Ko smo pa napolnl, so pa spet prišli. Mi problemi nismo mel nikol. (ES, 280807, RO: 16–17)

Krajina ni toliko objekt kot “domovina naših misli”; v krajini je treba odkriti pomen (Merleau-Ponty, po: Ingold 1993). Kraji niso v krajini, temveč so simultano v zemlji, v mislih ljudi, navadah in telesnih praksah. Kraje preoblikujejo in socialno konstruirajo ljudje, ki živijo v njih in jih poznajo. Pri konstrukciji percepcije in izkustva kraja lokalnih populacij je pomembna naracija in interpretacija kraja. Kulturna konstrukcija okolja je lahko razumljena samo z govorjenjem in pogovarjanjem z domačini o krajih (domačinski zorni kot) (Rodman 1992, 2003; Low in Lawrence-Zúñiga 2003).

Elka je v pogovoru večkrat poudarila, da je navezana na svojo zemljo. Pri tem je redkokdaj omenila svojo hišo; zdi se, da je zanjo pomembnejši zunanji prostor in življenje v njem. Ko se je spomnila gosi, kokoši in puranov, so se ji orosile oči.

Navezana sem bla za svoju. Da sem imala na svoju. Ja, smo mel gozd. Smo mel. Ja, imamo. Imamo. Take bukve mamo dibebe, pol smreke mamo. Sam su dost uničili, ker su žagal našu. Pužagal so, mislim po drva su šli. So uzeli bukve, smreke, to su žagal. Pa to je blo hudobno. Sej sem rekla, pa naj pustijo nas na mir. Nobeden ne krega, nobeden ne vpije. (ES, 280807, RO: 13)

140

Kot pomemben element Elkine percepcije doma in domačega prostora je tudi rojstvo njenih otrok; vse je rodila namreč doma.

Vsi su se tle rodil. To ni nobeden u bolnicu, vse doma. Štrnajst, vse doma, in to so bli vsi tam dol. Dečja vas 25, to mam še zmeri u sebi. In utroci vsi. In kaku so zdaj, zdaj, komej zdaj si si mogli odmislit. Ne bodu tuki. (ES, 280807, RO: 15)

Domači prostor je za Elko tudi kraj, kjer so pokopani njeni dragi. Ko je še živela v Dečji vasi, je redno obiskovala grob pokojnih moža in sina.

Preučevanje družbene konstrukcije kraja in njegovega izkustva vključuje torej tudi prostorske prakse, ne le reprezentacije. Elka nama je skozi pripoved o svojem domačem kraju torej usmerila pozornosti tudi na nekatere prakse, vezane na njeno doživljanje doma. Z nasmeškom na obrazu nama je pripovedovala o košnji travnika okoli hiše, obdelovanju vrtička (glej zgoraj), o skrbi za sadna drevesa, o posebnem veselju ob nabiranju gob, o posedanju pred hišo in klepetanju ob kavi, o kurjenju ognja, o urejanju zemljišča v času, ko so se priselili v Dečjo vas, o gradnji hiše in skrbi za živali, o družabnem življenju ...

Sej zadnjič sem šla kosit. Tale krajevna skupnost, ne more te pognat is svoje. (ES, 280807, RO: 7)

Kaj je to veselje nabrat. Al pa jurček, jes, ko sem ga najdla, jes sem kr stala pa gledala. Ker veselje maš, da ga utrgaš ... A zdej je pa res, za nas je to hudo. (ES, 280807, RO: 7)

Ne, to sem jas rihtala. Jas sem imela veselje. Drugač, jes sem si vse nasadila. Da sem jes trgala in salatu in čebulu, to sem jest imela veselje. Drugač sem pa vse sama. Za fižu sem sama šla pu kole, da sem sama sekala u gmajni svoju. (ES, 280807, RO: 11)

Seveda, lahko svoje maš, kure in tole. Nardim enu taku ograju, kure not dam, tuk da ne bi šlu na cestu. Če maš enga, dva psa, prvežeš, da ne gre na cestu. In briga mene narod. (ES, 280807, RO: 11)

K smu nardil feštu, gospa, tam so pršli jest, pit. Tazadnje te hočejo pa ubit. Pa su prišli iz Ambrusa, Zagradca, pa su prišli iz Kuželjuvaca. Taki šmrkuci, veš, kaj je to mladina. Je star dau tam en pir, tam enga. Pr mizi so jedli. Ovce smo kupil, spekli su to, pa pršiče smo kupli. Kdo je ovce jedu, je ovce jedu, kdo je pršiče, je pa prašiče. (ES, 280807, RO: 7)

Kot si zapisano interpretirava, je za Elko dom pravzaprav njena zemlja, sadovnjak, vrtiček in njene živali. Njen dom je kraj, kjer so se rodili njeni otroci, kjer so pokopani njeni najbližji in kjer počiva preteklost. Njen dom je tam, kjer se je lahko svobodno gibala, kjer je poznala vse poti in kjer so ji bili poznani vsi kotički v domači krajini. Hoče se vrniti na svoje, pri čemer ji ni pomembna toliko hiša, kot občutek, da nekam (nekemu kraju, svojemu kraju) pripada. Z drugimi Romi noče živeti, svoje zemlje ne bi nikdar prodala. 141

Jas hočem na svojem bit. Jaz nočem pri druge Romi. Veste, zakaj? Pride do tega, pride lahko kakšno kreg. To je, moji otroci so mirni. Ne maram, da bi ker drug mojga otroko ubou. To je narbolše, da sem sama. Jas sem bla tam. Smo bli, sej veste, kje smo bli, tam u Ambrusu. (ES, 280807, RO: 6)

Če je tvoje, je tvoje, če je pa od enga tujga, pa ne smeš tut šotor gor pustavt. Sam se ne dela dnarja, da bi jas svoju prudala, pa zamenjala. Ne, ne, mene so silili tele Ambruščani, so prišli k meni. So rekli, če prodam. Sam rekla, da nimajo tuk dnarja. (ES, 280807, RO: 10)

Elka se z nostalgijo spominja preteklosti in pravi, da se je takrat (v času Tita) boljše živelo kot danes. Njeno mnenje ima vzporednice z mnenjem angleških Romov: nomadski način življenja v preteklosti je bil težji, toda bolj zdrav, življenje na prostem in na podeželju boljše kot življenje v hišah in v mestih, socialni odnosi so bili bolj tesni, sami Neromi pa so bili prijaznejši in bolj spoštljivi (Levinson in Sparkes 2006).

Bolj po dumače rečenu, bolj smo zdaj stradal, ko pa prej. Je blo prejt bolše, koker je danas. Sej narod je bil v redu, ni bil narod tako počen, kok so pa danes. (ES, 280807, RO: 5)

To je blo res, prejt je blo bolše, ko pa danas. Ko je bi Tito živ, je blo vse uredi. Ne, ne, to pa ne bi on dovolu. Ja, mi smo za njega jokal. Kar je pa zdej, je pa res počeno. (ES, 280807, RO: 15)

Za konec si zastavlja vprašanje o antropološkem znanju. Elka Strojani (in njena družina) je bila deležna pomoči s strani države; dobila je nov dom. Vendar ali se ne bo takšna poteza izkazala le za "blažev žegen"? *Nomadstvo*, nekoč kot način življenja in danes kot prežitek v "romski misli", navidez skrito za sedentarizacijo (in asimilacijo), je tisti košček v mozaiku, ki ga pristojni za romska vprašanja še vedno nočejo sprevideti. Čeprav se sliši preprosto in samoumevno, je to treba venomer znova ponoviti. Kot je iz pričujočega sestavka razvidno, se romske potrebe, koncepcije in vrednotenje doma ter prostorske prakse stikajo s tistimi v večinski družbi, v nekaterih pogledih pa se tudi razhajajo. Stikanja in razhajanja se antropologom razkrivajo skozi njihovo raziskovalno dejavnost. Čas je, da se v iskanju konkretnih odgovorov in rešitev potka tudi na njihova vrata. Antropologija, ki bi jo ti antropologi prakticali, naj ne izgublja časa z dekonstrukcijo tekstov svojih predhodnikov, kot piše Dunja Rihtman Auguštin (2002), saj tako ne uspe raziskati konkretnih kulturnih pojavov. Z analitičnim orodjem, ki ga antropologija danes premore, in izčrpnimi odgovori na vprašanja, kdo Romi niso in kako ne delujejo v vsakdanjem življenju, si lahko končno znova zastavi vprašanje, kdo Romi so.

LITERATURA IN VIRI

AMERLINCK, Mari-Jose

1998 Anthropological approaches to landscape. *Current anthropology* 39, št. 5, str. 738–740.

AUGÉ, Marc

2000 *Non-places : introduction to an anthropology of supermodernity*. New York : Verso.

BANCROFT, Angus

2000 No interest in land : legal and spatial enclosure of Gypsy-Travellers in Britain. *Space and polity* 4, št. 1, str. 41–56.2001 Closed spaces, restricted places : marginalization of Roma in Europe. *Space and polity* 5, št. 2, str. 145–157.

BASKAR, Bojan

2004 H krajinski antropologiji. *Monitor ZSA* 6, št. 3–4, str. 1–12.

BENDER, Barbara

2001 Landscapes on-the-move. *Journal of social archaeology* 1, št. 1, str. 75–89.

De CERTEAU, Michel

2007 *Iznajdba vsakdanjosti*. Ljubljana : Studia Humanitatis.

HANONINA, Ksenja

2007 Elka Strojani, najstarejša v preganjani družini Strojani. *Mladina*, 13. 4. 2007, str. 22–25.

INGOLD, Tim

1993 The temporality of the landscape. *World archaeology* 25, št. 2, str. 152–174.

JANKO SPREIZER, Alenka

2002 *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom : znanstveni razisem v raziskovanju Romov*. Ljubljana : Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

JANKOVIČ, Jaroslav

2007 Strojani včeraj bliskovito v Ambrusu. *Slovenske novice*, 14. 9. 2007.

KAPUŠAR, Sebastjan

2007 Pljuvanje v lasten izvir : kljub uradni zaščiti območja vodnih virov nastajajo nova onesnaževanja. *Dnevnik*, 10. 1. 2007, str. 3.

KUHN, Thomas

1998 *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana : Krtina.

LEVINSON, Martin P.; SPARKES, Andrew C.

2004 Gypsy identity and orientations to space. *Journal of contemporary ethnography* 33, str. 704–734.

- LOW, Setha M.; LAWRENCE-Zúñiga, Denise (ur.)
2003a *The anthropology of space and place : locating culture*. Oxford : Blackwell.
- LOW, Setha M.; LAWRENCE-Zúñiga, Denise
2003b Introduction. V: *The anthropology of space and place : locating culture*. Oxford : Blackwell.
- RAJŠEK, Bojan
2006a Taborjenje prepovedano : ivanški svetniki tudi o družini Strojan. *Delo*, 24. 12. 2006, str.3.
2006b Pod Klingarjem porušili črne gradnje. *Delo*, 22. 12. 2006, str. 4.
2006c Dogodki dneva – Ivančna Gorica. *Delo*, 15. 11. 2006, str. 12.
2007a Elka Strojan noče zapustiti Ambrusa. *Delo*, 2. 10. 2007, str. 23.
2007b V Rojah spet vsi člani družine Strojan. *Delo*, 4. 10. 2007, str. 26.
- REPIČ, Jaka
2000 *Romsko naselje pri Hudejah : medkulturni dialog : doktorska disertacija*. Ljubljana : Filozofska Fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja
2001 *Etnologija i etnomit*. Zagreb : ABS95.
- RODMAN, Margaret C.
1996 Empowering place : multivocality and multilocality. *American Anthropologist* 94, št. 3, str. 640–656.
- [S. n.]
2006 Bojijo se domov. 24 ur.com, 25. 10. 2006. <http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3082916> [11. 8. 2007]
- SHIELDS, Rob
1991 *Places on the margin : alternative geographies of modernity*. London : Routledge.
- ŠTRUKELJ, Pavla
1980 *Romi na Slovenskem*. Ljubljana : Cankarjeva založba.
- ZORKO, Mojca
2006 Strojanovim porušili dom. *Dnevnik*, 22. 12. 2006, str. 2.
2007 Družina Strojan za stalno na Rojah. *Dnevnik*, 20. 12. 2007, str. 4.

BESEDA O AVTORICAH

Urška Stražišar je univerzitetna diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja ter študentka podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njeni študijski interesi so antropologija prostora, etnoekologija, mediteranistični študiji, nacionalizem ...

Anuša Pisanec je univerzitetna diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja ter podiplomska študentka kulturne antropologije na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Tema njenega raziskovanja je povezana z Afriko.

ABOUT THE AUTHORS

Urška Stražišar is a BA in ethnology and cultural anthropology and a postgraduate student at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Ljubljana. Her study interests are the anthropology of space, ethnoecology, Mediterranean studies, nationalism, and others.

Anuša Pisanec is a BA in ethnology and cultural anthropology and a postgraduate student of cultural anthropology at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Ljubljana. Her principal research theme is connected with Africa.

SUMMARY

ELKA AND HER HOME

The perception of home and space by the Roma Elka Strojjan

The starting-point of our research was the question how an ordinary person experiences reality and what his practices are like. More specifically, we were interested in the daily life of the Roma Elka Strojjan at her then temporary accommodations in Roje, Šentvid. We focussed on her attitude to (domestic and foreign) space and the article presents her experience of the physical environment where she belonged earlier and her attachment to a given place. In the construction of her home space the crucial process proved to be the importance Elka attributed to her own land – expressed in her story as her home. Analysing the relationships between the environment (nature), space and man, we could not ignore the way of living of the Roma Strojjan family, because their survival tactics and gainful activities essentially include the use of the environment's natural resources. Elka Strojjan is determined by living her daily life in Slovenia, but also by her Roma and (simultaneously) minority affiliation. In our survey of the professional literature we came across the “scientific discourse on the Roma” in which we had to situate our research. The question how to do this without affronting contemporary anthropological researchers of the Roma community in one or another way, or to be found guilty of essentialisation, reification, and the like of the “Roma culture”, remains as yet unanswered. We also wish to stress that we wanted to present Elka Strojjan's experience in her then “intermediate” situation. Elka Strojjan was indeed forced to leave her home and village and the government provided the family with temporary accommodations. We may thus say that Elka and her family were in a *non-place*, “neither here nor there”. We carried out our field research in Roje (we were aware that no anthropological research had yet been carried out among the Strojjan), where we spent a day with the family and had a long and detailed interview with Elka Strojjan. Our records further thematise the nomadic practices of the Roma and their spatial marginalisation, and they address new and old issues from the field of anthropological research into the Roma.